

20. Yüzyıl Kent Ütopyaları

*Kıvılcım Akkoyunlu Ertan**

Geçtiğimiz yüzyılda tasarlanan ideal kentler, önceki yüzyıllarda kurgulanmış olan kentsel mekanlardan oldukça farklı olmuş, belirli işlevleri gerçekleştirebilmek amacıyla pragmatizmden beslenerek ortaya atılmış ve ideolojik yaklaşımlardan bağımsız olarak tasarlanmışlardır. Oysa 19. yüzyılda karşımıza çıkan ideal kent tasarımları ve uygulamaları, ideolojik yaklaşımlardan beslenmiş ve daha çok ütopyik sosyalistlerin düşünce ve uygulamalarıyla sınırlı kalmıştır.

Endüstri devrimi sonrasında yaşanan makineleşme süreci, kırdan kente göçü hızlandırmış, kentsel nüfusu arttırmış, kentsel çevresel yaşam kalitesini olumsuz etkilemiştir. Yoğun endüstrileşme ve kentleşme süreci, emek-anamal çelişkisini besleyen kapitalist üretim süreçleri, kente göçen nüfusun sağlıksız çalışma ve yaşama koşulları ile kentsel çevrenin yaşanabilirliğini tehdit etmeye başlamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde tüm çelişkileri ve açmazlarıyla sürekli olarak büyüyen siyasal, toplumsal, ekonomik ve mekansal yapılar egemen duruma gelen kapitalizme tepki olarak sosyalist akımların ortaya çıktığını görmekteyiz. 19. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkan birbirinden farklı iki sosyalist akımdan birisi, çağın ilk yarısını etkileyen ütopyacı sosyalizm, diğeri ise çağın ikinci yarısında Marx ve takipçilerinin öncülüğünde gelişen bilimsel sosyalizm olmuştur. (Şenel, 1994: 95-96, 105). Ütopyacı sosyalizm ve bilimsel sosyalizmin kente bakışı farklı olmuştur. Ütopyacı sosyalizmin kent tasarımları ütopyik olma niteliğinin ötesine geçemezken, Marksizm, kendine özgü kenti yaratamamış ya da yaratmak için yeterince çaba harcamamıştır. Bu doğrultuda 20. yüzyıl, ideolojik kent tasarımlarının değil, toplumsal yaşam işlevlerinin karşılandığı pragmatik kent tasarımlarına sahne olmuştur. Bu önemli farklılığı anlayabilmek amacıyla, ütopyacı sosyalistler ve 20. yüzyılın başlıca kent tasarımlarını kısaca inceleyeceğiz.

Ütopyacı Sosyalistlerin Kent Tasarımları

Ütopyacı sosyalistler olarak bilinen Saint-Simon, Charles Fourier ve Robert Owen'in küçük ölçekli komünal tasarımları, endüstri devriminin yol açtığı toplumsal, ekonomik ve mekansal çözülmeyi hafifletmeyi amaçlamıştır. Ütopyacı

* Dr., TODAİE.

sosyalistlerin kentsel çevre tasarımlarını kısaca irdeleyerek ideolojik temelleri bulunsa bile daha çok gereksinimlere dayalı olarak ortaya çıkan 20. yüzyıl kent ütopyalarını ele alacağız.

Charles Fourier, Robert Owen ve Henri de Simon, Endüstriyel Devrimin sınıf savaşmaları tarafından lekelenmemiş toplulukların ayrıntılı betimlemelerini oluşturmak için, Thomas More'un Ütopya, Platon'un Devlet geleneklerini izlemişlerdi. Bununla birlikte, More ya da Platon'dan farklı olarak, ütöpik sosyalistler, ideal yerleşimlerinin bir an önce gerçekleşmesi için çabalamışlardır. Owen ve Fourier, ütöpik topluluklar yaratmak için ayrıntılı planlar, Howard, Wright ve Le Corbusier'nin kimi çalışmalarını andıran toplum ve mimarlık planları üretmişlerdi. Ütöpik sosyalist planlamaya iki izlek egemendi: Birincisi, kent ile kır arasındaki ayrımı ortadan kaldırmak; ikincisi, topluluğu tek bir büyük "aile" yapısı içine yerleştirerek bireylerin ve ailelerin fiziksel yalıtılmışlığının üstesinden gelmek. Tasarımlarının birçoğu, ideal kentleri değil, ideal komünleri, iki bin kişiden az nüfusa sahip küçük kırsal birimleri betimlemekteydi (Fishman, 1982: 120).

Henri de Saint-Simon (1760-1825)

Ekonomik koşulların, politik kurumların temelini oluşturduğunu savunan Fransız düşünür Saint-Simon'a göre her örgütlü toplumda, 'yönetici sınıf' denen örgütlü azınlığın tekelinde, birisi *ahlaksal ve düşünsel yönetim*, diğeri *maddi yönetim* olmak üzere iki tür erk bulunur. Saint-Simon'a göre, tarımsal önceliğin yerini endüstrinin almasıyla maddi nesnelere yönetim, sanayicilerin eline bırakılmalı; düşünsel ve ahlaksal yönetim ise din adamlarından alınıp bilim insanlarına verilmelidir. Saint-Simon, ideal toplumun, sanatçıların, sanayicilerin ve bilim insanlarının ayrı ayrı seçecekleri üç meclis tarafından bilimsel yöntemlerle diktatörce yönetilmesi gerektiği, çünkü ulusun aslında 'büyük bir endüstri' ve 'politika üretim bilimi' olduğu görüşündedir. Saint-Simon, bilim insanları ile sanayicilerin yönetiminde çalışan sınıfların iyi bir yaşam düzeyine erişebileceği görüşünü, toplumun hiyerarşik biçimde örgütlenmesi gereğine dayandırır (Şenel, 1994: 97-98). Saint-Simon'un özekselsel bir yapıda tasarladığı endüstri toplumunda, emekçilerin çalışma yaşamının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

Simon'un toplum tasarımında üretimin, özekselsel bir yapıda örgütlenmesiyle işçi sınıfı, mühendis ve uzmanların emrinde çalışacaktır. Bunun yanında, yoksul sınıfın yaşam koşullarının iyileştirilmesi, toplumun temel amacı olmalıdır. Saint-Simon, yeni bir Hristiyanlık anlayışıyla biçimlendirdiği toplumun ve kilisenin yönetimini, sanayicilere teslim ederek dini, bilimi ve endüstriyi birleştirme yoluyla endüstri toplumunu düzenlemeye çalışmıştır (Bumin, 1990: 72).

Saint-Simon'un ideal toplum öngörüsü, erkin, toplumsal işlevinde tarihsel olarak ortaya çıkan değişimleri yansıtmaktadır. Yeni endüstri sınıfı, erki, doğanın

bilimsel alanında feodal sınıfa karşı kullanmakta, toplumsal ilişkileri barışçıl rekabet ve işbirliği ilkelerine dayandırmaktadır. Saint-Simon'un sınıf perspektifinin odağında, iyelik yerine emek gücünün üretimi bulunmakta; siyaset ve hükümetin yerini ise bilimsel yönetim almaktadır. Döneminin toplumsal eğilimlerini yansıttığı çalışmalarıyla proletarya ve burjuvazinin çıkarları arasında uyum sağlama çabasındaki Saint-Simon'un çalışması, teknokrasi, serbest piyasa liberalizmi ve yeni sosyalizmin karmaşık bir bileşimi sayılabilir (Geoghegan, 1987: 9-13).

Saint-Simon'un endüstri toplumuna alması olarak sunduğu bilim, teknoloji ve işbirliğine dayalı toplum dizgesi, Owen ve Fourier'nin toplum tasarımlarının hareket noktasını oluşturmaktadır.

Robert Owen: *New Lanark* ve *New Harmony* Deneyimleri

İngiliz ütopyaçı sosyalist düşünür Robert Owen (1771-1858), kapitalizmin sömürsü altındaki işçilerin, olumsuz çalışma ve yaşam koşullarından etkilenmiştir. Bu dönemde görülen temel toplumsal çarpıklıklar; nüfusun, büyük kentlerin bakımsız kesimlerinde yığılması; ataerkil ilişkilerde ve aile ilişkilerinde bütün geleneksel ahlaksal bağların yitirilmesi, özellikle kadınların ve çocukların ağır iş yükü altında ezilmeleri; kırdan kente, tarımdan modern sanayiye topluca ve birden bire savrulan işçi sınıfının yığınlığı biçiminde ortaya çıkmaktadır (Engels, 1997: 76). Owen, küçük ölçekli tarım toplulukları oluşturmayı hedeflemiş ve bu düşüncesini de bir ölçüde yaşama geçirmiştir.

Çevrenin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak, ücretlerin ve çalışma koşullarının iyileştirilmesinin işçiler kadar işverenlerin de yararına olacağını kanıtlamak amacıyla Owen, *New Lanark* ismini verdiği birimlerde belirli ilkeler temelinde örgütlenen örnek bir topluluk kurmuştur. Kentsel alanların dışında kalan boş arazilerde planlanan *New Lanark* modeli (1800-1824), çalışma, konut ve eğitim birimlerinin bir araya toplandığı, kendine yeterli küçük köy birliklerinden oluşmuştur. İngiltere'de kentten yalıtılmış kırsal bir arazide yaşama geçirilen *New Lanark* deneyimi, çalışanlara geniş bir eylem özgürlüğü tanımış, üretimin büyük ölçüde artmasını sağlayarak Avrupa çapında üne kavuşmuştur.

Yaklaşık iki bin kişinin çalıştığı *New Lanark* fabrikalarının yakınına çağdaş bir köy kuran Owen, çalışanlara barınma, çocuklarına ileri düzeyde eğitim olanağı sunmuştur. Çağın gereklerine uygun olarak donatılan fabrikalarda, işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesine bağlı olarak verimlilik yükselmiştir. Günlük çalışma süresi 11 saate indirilen işçilerin, dinlenme ve eğlenceye zaman ayırmaları sağlanmıştır. Disiplinin, işçileri ikna yoluyla sağlandığı; suçun, cezanın ve yoksulluğun bulunmadığı *New Lanark* topluluğu, etik bir modeldir.

Owen'in *New Lanark* topluluğu, üç ilke temelinde örgütlenmiştir:

- a) İşçilerin yaşam koşullarını iyileştirmek
- b) Üretimi ve verimliliği arttırmak
- c) Mutlu bir endüstri toplumu yaratmak

İşçilerin çalışma yaşamını iyileştirmeye yönelik ideal köy tasarımı, deneysel nitelikli, kendine yeterli konut birimleri tasarlanmıştır. Ayrıca Owen, işçilerin konutlarını genişletmiş, sokaklara düzeni ve temizliği getirmiştir.

Endüstriyel üretim temelinde yerleşmeye dayalı olarak tasarlanan *New Lanark* birimleri, bir süre sonra dönemin örgütlenme düzenine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Owen, *New Lanark* tasarımı, endüstri toplumunu kır topluluklarına taşımış; kendine yeterli, küçük ölçekli yerleşim birimlerinde bir yandan üretimi ve verimliliği arttırırken, diğer yandan işçilerin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlamıştır. Mekansal ve mimari tasarımda ise, kente özgü işlevleri ve konut mimarisini kır yaşamına taşımış, bir açıdan kent-kır sürekliliğini gerçekleştirilmeye çalışmıştır.

Owen'ın, Amerika'da akılcı bir dine dayalı toplumsal düzen kurma amacını ise *New Harmony* (1825-1827) topluluğu ile yaşama geçirmeye çalıştığını görmekteyiz. Bu amaçla, bütün uluslardan çalışkan ve iyi niyetli işçileri bir araya getirmiştir. Amerikan toprakları üzerinde ütopyacı topluluklar kurmak yolundaki birçok girişime esin kaynağı olan *New Harmony* topluluklarını, onaltısı ABD'de, yedisi Büyük Britanya'da olmak üzere yeni girişimler izlemiştir.

Owen tarafından kaleme alınan *New Harmony Anayasası*'na göre, topluluk üyeleri ilk üç yıllık süre için yönetime katılamayacaklardır. Bu sürenin sonunda 21 yaşın üzerindeki arasından seçilecek üyeler (Owen'in belirlediği 4 üye dışında) arasından topluluğun yönetimini üstlenecek bir genel kurul oluşturulacaktır. Tarım, imalat, edebiyat, bilim ve eğitim, yerel ekonomi, genel ekonomi ve ticaret gruplarını kapsayan altı bölüme ayrılan *New Harmony* topluluğunda her meslek grubunun kendi içinden seçtiği yöneticiler, Yürütme Kurulu'nu oluşturacaktır. Topluluğa üyelik, üye çoğunluğunun; üyelikten çıkarılma ise, üyelerin üçte iki çoğunluğunun kararına bağlı olacaktır.

Ortak iyeliğe dayalı bağımsız topluluk birimleri olarak kurulan *New Harmony*, kır yaşamının sakin ortamını tercih eden yaşlılar, aristokratlar ve sıradan yurttaşlardan oluşmuştur. Alım-satımın yasak olduğu bu topluluklarda, herkes yeteneği ölçüsünde çalışarak gereksindiği kadar yiyecek, giyecek ve barınak sahibi olabilecektir. Tüm üyeler, türdeş evlerde yaşayacak, tek örnek giysiler giyecek, aynı yaşam biçimini paylaşacak ve özel önem verilen eğitim olanaklarına kavuşacaklardır.

New Harmony Eşitlik Topluluğu ismi altında iyelikte mutlak ortaklık ve mutlak eşitlik ilkelerine dayalı olarak yeniden yapılanan topluluğun başlıca ilkeleri;

hukuka saygı, üretim ve tüketim dengesinin gözetilmesi, tüm yetişkinlere eşit haklar, herkes için çalışma hakkı, ortak iyelik, içtenlik, nezaket ve iyilikseverliğin tüm ilişkilerde temel alınması, işlerde düzenlilik, bilgi edinme, sağlığı koruma olarak belirlenmiştir (Aybay, 1970: 180-185).

Kentlerden tamamenyalıtılmış 400-600 hektarlık kırsal araziler üzerinde kurulan küçük ölçekli ve birbiriyle uyumlu topluluk birimlerinin nüfusu 500-3000 arasında değişmektedir. Topluluk birimlerini oluşturan kendine yeterli 'ortak çalışma köyleri'nde, işbölümünün ve ücretin kaldırılacağı, buna karşın kârın tamamının köylüler arasında bölüşüleceği bir ekonomik düzen tasarlanmıştır.

New Harmony Topluluğu, çevreden yüksek platformlar aracılığıylayalıtılmıştır. Dörtgen avlular planına 'tinsel dörtgenler' adı verilen *New Harmony* köyünün üç kenarında toplu yemek salonu, rekreasyon amaçlı toplanma salonları ve apartmanlar, diğer kenarında ise örnek fabrika yer almaktadır. *New Harmony*'de sokak tasarımlarına yer verilmemiş, topluluk üyelerinin ortaklaşa kullandığı yapılar, tarım topraklarının özeğinde bir kare oluşturacak biçimde yerleştirilmiştir. Karenin içinde yer alan ve herkese açık olan yapılardan birisi, ortak olarak kullanılan mutfak ve yemekhaneler; ikincisi okul ve ayin salonu, üçüncü yapı ise daha ileri düzeydeki okul, toplantı salonları ve kütüphaneden oluşan birimlerdir. Owen, *New Harmony*'de kentin olumsuz etkilerinden uzak, ancak kentin sağladığı yararları içeren uyumlu bir düzen kurmaya çalışmıştır (Bumin, 1990: 77).

Toplulukta üç yıllık bir dönem için geçiş toplumu düzeni kuran Owen'in İngiltere'ye dönmesinden sonra *New Harmony*'de sorunlar yaşanmaya başlamıştır. *New Harmony*'ye ikinci kez gelen Owen, 1826'da geçici düzene son verip tam eşitliğe dayalı topluluğa geçilmesini kararlaştırmıştır. 1827'de *New Harmony* birimleri, meslek gruplarından oluşan bir tür lonca düzeni temelinde örgütlenmiş, buna karşın yönetime getirilen Owen'in otokratik olarak nitelenebilen tutumu, topluluğun günden güne büyüyen güçlükler karşısında bölünmesini önleyememiştir. Topluluk üyeleri arasındaki geniş çaplı toplumsal, dinsel ve ırksal farklılıklar, *New Harmony*'deki yaşamı güçleştirmiş ve üyeler, çalışmak yerine tartışmalarla zaman harcamaya başlamışlardır.¹

Sekiz yüz üyeli *New Harmony* biriminde geniş çalışma olanakları bulunmasına karşın eğitime verilen önemin zaman içinde azalması, grup içi tartışmalarla zaman geçiren bireyler arasında uyum sağlayacak denetim düzeneğinden yoksun olunması, topluluğun dağılmasına yol açmıştır. Owen'in çok kültürlü, çok ırklı, kendine yeterli ve üyelerinin tam eşitliğine dayalı komün birliğinin toplumu bütünleştirici unsurlardan yoksun olması, topluluğun kısa ömürlü olması sonucunu doğurmuştur.

¹ Bkz.; Rona Aybay, *Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen*, Remzi Kitabevi, 1970, s. 177-188.

Charles Fourier: *Falanster*'ler

Toplumun tarihsel gelişimini, yabanılık, barbarlık, ataerkillik ve uygarlık olarak dört aşamaya ayıran Fourier (1772-1837), "16. yüzyılla birlikte gelen toplumsal düzenle özdeş gördüğü barbarlığın, basit bir biçimde yaşadığı her eksikliğin, uygarlık aşamasını karmaşık, belirsiz, iki yüzlü bir biçime dönüştürdüğü" görüşündedir. Uygarlığın, çözümüne katkıda bulunmaksızın sürekli olarak yeniden yarattığı çelişkiler içinde bir "kısırdöngü"de ilerlediğini; bundan dolayı ulaşmak istediğinin ya da ulaşmak ister gördüğünün tam karşıtına vardığını belirten Fourier, toplum tarihi açısından önemli saptamalarda bulunmuştur (Engels, 1977: 75). Bu açıdan Fourier, ütopyacı düşünüşün hareket noktasını oluşturan uygarlık sürecinin etkilerini ve olası sonuçlarını çok önceden görerek ütopya ve karşı-ütopyalara yaygın biçimde konu olan uygarlık bunalımının ilk kaynaklarından birisini oluşturmuştur. İleride açıklanacağı üzere, endüstriyel kapitalizmin, en sonunda insanlığı da ortadan kaldıracığı görüşü, özellikle 20. yüzyılın karşı-ütopyalarının ortaya çıkış noktasını oluşturmaktaydı.

Fourier'nin ideal toplum tasarımı, ekonomik ve toplumsal birimler olan komünal *falanster*'lerde yaşama geçirilmiştir. Fourier'nin ölümünden sonra Avrupa ve Amerika'da kurulan kırk kadar *falanster*, varlığını kısa süreli de olsa koruyabilmiştir.

Falanster, insanlığın o güne dek geçirdiği farklı tarih evrelerini temsil eden vahşilik, ataerkillik, barbarlık ve uygarlıktan sonra gelen yeni dönemin ürünü olarak düşünülmüştür. Fourier, uygarlığın olumsuz etkileri altında, içindeki vahşeti bastıran insanın duyarlı ve etkileyici biçimde sınıflandırdığı tutkularını serbest bırakmayı savunur. Uyumlaştırılan bu tutkular, *falanster* gibi yeni toplumsal düzenlemelere yol açmıştır (Armytage, 1968: 184-190).

Mekansal büyüklüğü, beş bin hektar olan *falanster* birimlerinde ortak iyelik ve çok eşlilik temelinde 1800 kişilik özerk gruplar halinde örgütlenen Fourier'nin küçük burjuva toplumu, 35 yıllık uyum dönemi öngörüsüdür. *Falanster* biriminde nüfusun 7/8'ini tarım ve endüstri çalışanları, geri kalanını ise sanatçılar, bilim insanları ve anamal ortaklıkları oluşturmaktadır. En az 24 kişilik gruplar biçiminde düzenlenmiş yedi ya da daha çok sınıfa ayrılan *falanster*'lerde değişime açık her birey, kapasitesine göre çekici kılınan bir alanda çalışacaktır. *Falanster*'lerin üretim fazlası, en az geçim düzeyi karşılandıktan sonra 5/12'si emeğe, 4/12'si anamala, 3/12'si yeteneğe ayrılacaktır.

Fourier'nin gönüllülüğe dayalı olarak kurulacağını umduğu *falanster* birimleri, hem tarım, hem de endüstri ile uğraşan küçük ölçekli ve kendine yeterli tarım topluluklarıdır. *Falanster*'lerde üretim araçları, topluluğun ortak malı olacak, yalnızca küçük özel iyeliğe izin verilecektir. Yaşları, zevkleri ve kişilikleri birbirinden çok farklı bireylerden oluşan toplum rekabet yerine, işbirliği ilkesine

dayalı olarak örgütlenecektir. Toprağın verimi yükseltilecek, olumsuz hava koşulları denetim altına alınacak, doğa evcilleştirilecek, hızlı ve verimli ulaşım yaşama geçirilecektir (Şenel, 1994: 100-101). Bununla birlikte, günlük çalışma programları aracılığıyla bireylerin etkinlikleri, belirli bir düzen ve denetim altına alınacaktır.

Fourier'nin yeni düzeni, asgari geçim için yeterli bir gelir sağlayacaktır. Fourier, çıkar birliğine dayalı çalışma yaşamını herkese çekici kılmak için yedi koşulun yerine getirilmesini savunur. Buna göre (Fourier, 1995: 167):

1. Her üye, kazançtan pay almalıdır.
2. Cinsiyet ve yaş ayrımı olmaksızın herkes çalışmasının karşılığını anamal, emek ve yetenek ölçütlerine göre almalıdır.
3. Her iş alanında çalışma süreleri, günde sekiz kez değiştirilmelidir.
4. Görevler, kendiliğinden bir araya gelen dost gruplarınca yerine getirilmelidir.
5. Çalışma atölyeleri ve ekime elverişli topraklar bakımlı ve düzenli olmalıdır.
6. İşbölümü, her cinsiyetten ve yaştan üyelerin çalışmasına olanak tanımalıdır.
7. Herkes, çalışma hakkını özgürce kullanabilmelidir.

Owen ve İngiliz ütopyacılarının tersine Fourier, ideal düzeni, yalnızca biçimsel bir çalışma grubu olarak değil, bedensel zevklere seslenen zevke dayalı bir topluluk olarak da görmektedir. Farklılık ve çeşitlilikten yana olan Fourier, *falanster*'lerinde toplumsal çevreye uyum sağlaması için insanı değiştirmek yerine, bireylerin tutkularına göre toplumun değiştirildiği "tutku yasası"ni egemen kılmaktadır. Fourier, iyi bir düzende bireysel tutkuların, toplumsal mutluluğu arttıracak yönde işbirliği içinde gelişeceği görüşünü ortaya koymuştur.

Kentin birbirinden geniş yeşil alanlarla ayrılan üç ana kuşaktan oluşmasını öneren Fourier, bu kuşaklardan ilkinde, özekselleşen kent; ikincisinde kenar mahalleler ve büyük fabrikalar; üçüncüsünde ise geniş caddeler ve banliyöler tasarlamıştır. Fourier'nin toplum tasarımına en önemli katkısı, 'toplumsal saraylar' denilen 1500-1600 kişilik dev binalardan oluşan *falanster* birimleridir. Herkese tek tek ev yapmanın ekonomik olmadığına inanan Fourier, yaklaşık beş bin hektarlık alanlarda 1600 kişilik binalardan ve endüstri tesislerinden oluşan topluluk birimleri tasarlamıştır. Ayrıca tiyatrolar, gezinti alanları ve parklar, yemekhane gibi ortak kullanılan mekanlara yer vererek Fourier, *falanster*'lerine komün yaşamını egemen kılmak istemiştir. Toplumsal birimler arasında erişim, yayaları hava koşullarının olumsuz etkilerinden korumak amacıyla kışın ısıtılan ve yazın havalandırılan kapalı galeri sokaklar ve tüneller aracılığıyla sağlanmaktadır (Tümer, 1997: 29). Fourier, *falanster* birimlerinin mekansal ve mimari tasarımına insan ölçөгünü egemen kılmıştır.

Falanster'ler, azınlıklara özgü zevk ve davranış biçimlerine yer verilen çeşitli ilgi alanlarının teşvik edildiği ideal bir düzen önerisidir. Fourier'nin makineleşmeye dayalı endüstrileşmenin sonuçlarını önceden görememesi, falanster topluluğunun kısa ömürlü olmasına yol açmıştır (Meyerson, 1996: 119). Owen'in toplum tasarımı farklı olarak Fourier, çeşitlilikten yanadır. Bu amaçla, farklı kesimlerden ve kültürlerden gelen bireylerin oluşturduğu toplumsal zenginlik, *falanster* birimlerine yansımıştır. Fourier, kent-kır zenginliğinin bir aracı olarak kent dışında kırsal yaşam ile teknolojiyi birleştiren ideal topluluklar tasarlamıştır. Endüstri devriminin yol açtığı kentsel sorunlara çözüm olarak insancıl değerler ile doğa arasında uyum kurma çabasındaki Fourier ve Owen, kent-kır sürekliliğini yaratmayı amaçlamışlardır. Owen ve Fourier'nin endüstri toplumunu kır atmosferinde yeniden yapılandırma girişimi olan kır toplulukları, planlı mekanlar aracılığıyla toplumsal ve yönetsel yapıları yaşama geçirme çabaları olarak görülmelidir.

Saint-Simon, Owen ve Fourier, endüstri devriminin yarattığı olumsuz koşullara tepki olarak kent dışında ya da kentten yalıtılmış mekanlarda kurulan kendine yeterli toplumsal düzenlerini, kapitalist kentin olumsuz koşullarına almaşık olarak sunmuşlardır. Bu birimlerin, daha sonraları 20. yüzyılda tasarlanan kent ütopyalarından en önemli farkı, ütöpic nitelikleri nedeniyle kısa zamanda ortadan kalkmalarından çok, ideolojik kurgular olmaları ve gereksinmelerden kaynaklanan tasarımlardan farklı olarak ideolojilerin yansımaları biçiminde ortaya çıkmalarıdır. Ayrıca, Fourier'nin ve Owen'in küçük ölçekli ideal köy toplulukları, 20. yüzyılın kent ütopyaları ile ekolojik ütopyalara da esin kaynağı olmuşlardır.

20. Yüzyıl Kent Ütopyaları

20. yüzyılın başlarında endüstri devriminin kentsel süreçlere olan olumsuz etkilerine duyulan tepkiler, ideal kent tasarımları olan kent ütopyalarının doğuşuna kaynaklık etmiştir. Yaşanan endüstrileşme ve kentleşme sürecine tepki olarak ortaya konulan en önemli kent ütopyaları, Ebenezer Howard'ın *Bahçe Kent*, Frank Lloyd Wright'ın *Broadacre Kent* ve Le Corbusier'nin *Işınal Kent* ve *Çağdaş Kent* tasarımlarıdır. Kentsel çevrenin bütünsel dönüşümünü amaçlayan bu ideal tasarımlar, insanın toplum ve doğaya uyumunu aramaya dönük çabaların başlıcalarıdır.

Ebenezer Howard: Bahçe Kent (1898)

Ebenezer Howard, 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Amerika ve Avrupa'yı yutmakta olan endüstriyel çöküş sürecine çözüm öneren Edward Bellamy'nin *Geçmişe Bakış* isimli yapıtından esinlenmiştir. Birkaç bin kişiden kurulu küçük ölçekli toplum modeli üzerinde çalışan Howard, Bellamy'nin toplum önerisinde vurguladığı özekselleşme ve yoğunlaşma unsurlarına şüpheyle yaklaşmıştır. *Bahçe Kent*, aynı zamanda Bellamy'nin yanılığını düzeltmek amacıyla toplum-

sal düzen ve bireysel girişimin dengelendiği bir toplum ortaya koyma çabasından doğmuştur. Bellamy'nin özekselleşmiş tasarımıyla farklı olarak Howard, uygarlığın büyük kentler yerine, yerelleşmiş küçük ölçekli topluluklarda yerleşebileceği inancıyla 1898'de *To-morrow (Yarın)*, 1902'de *Yarının Bahçe Kentleri (Garden Cities of To-morrow)* isimli yapıtlarında "*Bahçe Kent*"i ortaya koymuştur.

Bahçe Kent tasarımı, insan emeğini sömüren ve zehirli atıklarını dışarıya bırakan fabrikalar ve bacalar arasında kaybolmuş kentlerin, sağlıksız yaşam çevreleri yaratan teknolojisine yönelik bir tepki olarak doğmuştur. Howard, *Bahçe Kent* tasarımıyla kentteki kapitalist endüstri ile kent dışındaki bağımsız toprak sahipleri arasında denge kurmaya çalışmıştır. 1903'de Londra'nın 34 mil doğusunda, kente karayolu ve demiryolu ağıyla bağlı olan 3800 dönümlük bir arazi üzerinde 20 bin kişilik nüfus için doğal bir çevrede planlanan hafif endüstri kenti Letchworth kurulmuştur.² Başarıyla yaşama geçirilen Letchworth örneğinin ardından 1919'da *Bahçe Kent*'in ikinci örneği olan Welwyn Planı uygulanmıştır. Welwyn Planı, Letchworth ve Londra arasında Welwyn'in Hertfordshire köyünün yakınında bin dönümlük bir arazide uygulanmıştır.

Bahçe Kent modelinde, bireysel iyelik yerine toplu iyelik yaşama geçirilecektir. Ayrıca, vergilendirme yerine, toprak iyeliğini elinde bulunduran bir kuruluş aracılığıyla tüm toprakların kiralama esasına göre iskan edenlere dağıtılacağı bir dizge önerilmektedir. Bunun yanı sıra, uzun vadeli kira uygulamasıyla arsa spekülasyonunun önlenmesi amaçlanmaktadır. Özel ve tüzel bir otorite olmaksızın kiralaların denetimi yoluyla bölgeleme ve planlamanın etkili bir biçimde uygulanması hedeflenmektedir. *Bahçe Kent* modelinde Howard, girişimlerin toplu olarak sahiplenildiği ve iş seçiminin yurttaşlara bırakıldığı politikalar önermiştir. Howard'a göre endüstri alanlarının daha fazla kamu iyeliğine ve denetime yönelmesine karşın, kamusal ve özel sektörler arasındaki denge, yurttaşlar arasındaki işbirliğini arttıracak biçimde düzenlenmelidir (Fishman, 1982: 33-37).

Howard'ın 1889-1892 yıllarında geliştirdiği *Bahçe Kent* tasarımının üç ana ilkeye dayandığını görmekteyiz:

1. Bireysellik yerine toplumsallık
2. Denetimli büyüme ve sınırlı nüfus
3. İşlevsel denge unsuru olarak insan ölçeği

Bölgesel ilişkiler yönünden kent ve kırsal ile kentsel işlevler arasındaki denge korunmalıdır. Kenti birleştiren ve mahalle birimlerinin dışına taşan iki bağlayıcı güçten biri *boş zaman*, diğeri *yurttaşlık ruhu*'dur. Howard'ın 2 bin kişiyle sınırladığı tarım nüfusu, verimli yeşil kuşak alanlarına yerleşecektir.

² Bkz.; Ebenezer Howard, *Garden Cities of To-morrow*, Frederick J. Osborn (ed.), Faber and Faber, London, 1965.

Howard, *Bahçe Kent* planını kırsal alanda tasarlamıştır. Özekte konumlanan dairesel kent, daha küçük altı daire biçimindeki bahçe kent ile kuşatılmaktadır. Böylelikle kentlerden biri büyüme sınırına ulaştığında, bir diğeri yerleşime açılmaktadır. Howard'ın "toplumsal kent" olarak nitelediği küçük ölçekli yerleşim birimlerinde oturanlar, hem büyük kentin karmaşasından kurtulmakta, hem de özekteki kentin sunduğu olanaklardan yararlanmaktadırlar. Özekten kaçmak yerine, onu dışarıya açarak sıklığı rahatlatmak ve yeşil kuşağı kentin içine taşımak, *Bahçe Kent*'in temel ilkelerindedir. Bunun yanı sıra kırsal mekan, sınıfların kaynaştırılması aracılığıyla ruhun birliği ile insanoğlunun kültürel birliğinin kurulmasına katkıda bulunmuştur (Goodman, 1960: 26-27, 34, 38). Bahçe Kent'te, mahalle birimi ve belediye özeği görünümünde iki tür özek göze çarpmaktadır. Her mahalle birimi ya da bölge, kentin 1/6'sını oluşturan 5 bin kişi ya da bin aileyi kapsamaktadır. Nüfus yoğunluğu dönem başına, 12 aile ile sınırlandırılmıştır. Çiftlik ve ormanlık alanlara ayrılmış 5 bin dönümlük bir arazinin ortasında 32 bin nüfuslu, (bin dönümlük bir alanı kaplayan) *Bahçe Kent*'in her mahalle biriminde parkın çevrelediği konut grubu, okul, kütüphane, toplantı salonu ve dini bir birim bulunmaktadır. Güvenliğin önemini keşfeden Howard, *Bahçe Kent* tasarımında parklar ve çiftliklerden örülü kesintisiz yeşil kuşak aracılığıyla kenti korumayı ve kentsel büyümeyi sınırlandırmayı amaçlamıştır. Howard, endüstriyel etkinliğin kentsel çevreyi bozucu etkilerinden korunmak için fabrikaları, kenti çevreleyen ve anayola bağlayan dairesel demiryolu ile keşicecek biçimde konumlandırmıştır.

Howard'ın *Bahçe Kent* ideali, tüm dünyaya yayılmış, İngiltere'deki tanınmış kentlerin yanı sıra, birçok ülkenin kentleşme politikasına temel oluşturmuştur. Buna karşılık *Bahçe Kent*, toplumsal yönetim ve mekansal çözüm üretme potansiyeli açısından yetersiz kalmıştır. Howard, kent sakini ile kırsal çevre arasındaki ilişkiyi, en önemlisi de çalışma yaşamının doğasını, üretim araçlarının denetimini, mal ve hizmetlerin eşitsiz dağılımı konusunu boşlukta bırakmıştır. More'un *Utopia*'sının tersine, dönüşümlü tarımsal ve endüstriyel çalışma ile ilgili hiçbir öneri getirmeyen Howard, toplumsal emek biçiminin, anamalin gereksinimlerine göre belirlendiği *Bahçe Kent*'te, endüstriyel özyönetim düşüncesini de görmezden gelmiştir (Bookchin, 1999: 148-149). Owen ve Fourier gibi, Howard da *Bahçe Kent* tasarımı ile kent yaşamını, ussal ve ideal ölçülerde kır mekanına taşıyarak kent-kır sürekliliğini amaçlamıştır.

Frank Lloyd Wright: Broadacre Kent (1934)

Frank Lloyd Wright, insancıl değerlere yıkıcı etkide bulunan büyük kenti yabancılaştırmanın kaynağı olarak görmüş, makineleşmenin yalnızca özdeksel koşulları beslediğine inanmıştır. William Morris'in 'herkes için özgürlük ve zenginlik' anlamına gelen demokratik idealizminden etkilenen Wright'ın tasarımı, Morris'in basitlik ideallerine dayalı bir makine çağı estetiği yaratmayı amaçla-

mıştır (Kaufman & Raeburn, 1960: 61). Amerikan kentine alışıya bir toplum önerisi ortaya koyan Wright'a göre, zaman ve mekanın egemenliğine dayalı yeni bir toplum olasılığı yaratan otomobil ve telefon gibi ulaşım ve iletişim olanaklarının geliştiğı bir çağda küçük kentler yok olmaya mahkumdur.

Wright'ın *Broadacre* (geniş dönüm) Kent Planı, kırsal değerleri endüstriyel kente taşıma çabası olarak değerlendirilebilir. Wright, büyük kentlerde özekselleşmiş kurumlar yerine, banliyölere yayılmış yerel birimlerin ekonomik işlevlerini daha etkin biçimde yerine getirecekleri görüşündedir. *Broadacre Kenti*'nde her site, kendine yeterli ve dışı kapalı bir ekonomik yapıya sahiptir. *Broadacre Kent* planında yerinden yönetim, Howard'ın ideali olan küçük toplumun ötesine, bireysel aileye; toplumsal özek ise kent dışında yer alan bağımsız evlere taşınmış, böylelikle herkese kendi toprağında özgün yaşama biçimini oluşturma olanağını sunmuştur. Her kent sakininin bir dönümlük arazisi bulunacak, yakınındaki bir fabrikada çalışabilecek, *Broadacre Kent*'in kültürel etkinliklerinden yararlanacaktır.

Wright, kentin yok olmadığını, tersine kentsel alanların ve banliyölerin büyümekte, kırsal kesimde ise nüfusun azalmakta olduğunu ileri sürmüştür. Yerleşmenin içsel bir gereklilik olduğunu vurgulayan Wright, evrensel ilkelere dayalı olarak uyarlanabilir ve değiştirilebilir organik mimarlığı, toplumsal yaşama uyarlamaya çalışmıştır.

Bireyselliğin temel unsuru olarak demokrasinin yeniden yapılanmasına açık olan *Broadacre Kent*'in temel niteliğı, her bireyin kullanımı için en az bir dönümlük alan ayrılmış olmasıdır (Wright, 1945: 61-63). Banliyö benzeri bir yerleşim alanı olan *Broadacre Kent* planında, orman içinde fabrikalar, gölün kıyısında kamu binaları, yeşillikler arasında Kiliseler ve okullar, ticaret birimleri, kamu binaları ve kültürel özekler, gelişmiş bir otoyol ağıyla bütünleşir. Wright'ın kent tasarımı, doğal ve yapıyı çevreyi koruma çabası içinde kentsel ve kırsal yaşamın bütünleşmesini amaçlar. Genellikle insan ölçeğine bağı kalan Wright, yerleşmiş bir kent tasarımı sunmuştur. Yerleşmiş bir fiziksel yapının, tüm reform çabalarının temeli olduğuna inanan Wright'ın *Broadacre Kent* Planı, *Bahçe Kent*'in ortak özekli halkalarından kopuşu simgelemektedir. Wright, var olan kentlerin yerine, birey ve ailenin gelişeceği kır ve kent birliğinin sürekliliğini koymak ister. *Broadacre Kent*'te kent ve kırın birliği, çalışma yaşamı aracılığıyla gerçekleştirilecektir. Kenti ve kırı fiziksel ve zihinsel emek, çalışma ve dinlenme alanları aracılığıyla kaynaştırma çabası, Wright'ın çağdaş yaşamdaki bölünmeyi ortadan kaldırma girişimidir. Wright'ın yerleşmeye dayalı kent tasarımı, bireysel iyeliğı ön planda tutarken, Howard'ın tasarımı işbirliğine dayalıdır (Kumar, 1991: 16).

Kent estetiğı, yerleşim birimleri ile doğa arasında denge kurma çabasının yanı sıra meydanların birbirleriyle uyumlu ilişkisi, meydan içi ve çevresindeki yapı-

ların tasarımındaki uyumda aranmıştır. Howard gibi Wright da, doğal bir çevrede üyelerin birbirleriyle yakın ilişki kurabildiği, küçük ölçekli, dengeli, düzenli kendine yeterli topluluk birimleri önermiştir.

Le Corbusier'nin İdeal Kentleri: *Çağdaş Kent* ve *İşinsal Kent*

Kenti, temel gereksinimleri karşılayan bir makine olarak gören Le Corbusier'nin kent tasarımları, 20. yüzyılın anakentlerinin yarattığı olumsuz etkileri gidermeye çalışmıştır. Yeni kent tasarımlarını, çağdaş teknoloji aracılığıyla yaşama geçiren Le Corbusier'nin, endüstrileşmenin toplumsal ve mekansal karmaşaya yol açtığı görüşü, William Morris'in endüstrileşmeye ilişkin eleştirilerini anımsatmaktadır. Le Corbusier'ye göre, yeni endüstrileşme teknikleri aracılığıyla yeni bir çevre yaratılarak kentsel yapıdaki düzensizlik kırılmalı ve endüstriyel kentin yıkıntı alanlarında yaşamaya zorlanan işçiler için sağlıklı yaşam koşulları sunacak biçimde kentsel çevrenin dönüşümü başarılmalıdır.³ Le Corbusier, bu yolla bir yapılanma sorunu haline gelen toplumsal uyumu yaratmaya çalışır. Le Corbusier, ulaşım dizgesini geliştirme ve açık alanları artırma yoluyla kentteki tıkanıklığı çözümlenmeyi amaçlar.

Çağdaş Kent (1922)

Le Corbusier'nin endüstri kentinin karmaşasına çözüm olarak I. Dünya Savaşı'ndan sonra Paris (ve diğer büyük kentler) için ortaya koyduğu *Çağdaş Kent* tasarımı, ticari özekte yoğunlaşan teknolojinin ürünü olan 20. yüzyıl kentlerinin bir öngörüsüdür. Le Corbusier'nin 3 milyon nüfuslu ideal kentleri, makine çağının büyüleyiciliğini yansıtan kentsel uygarlık alanını simgeleyen Paris idealinin uzantılarıdır. *Çağdaş Kent*, aynı zamanda 19. yüzyılda Saint-Simon'nun öngördüğü toplumun 20. yüzyılda canlandırılmasıdır.

Çağdaş Kent, zamanı ve mekanı fetheden araçların, ticaret düzeneklerinin ve endüstriyel karar organlarının kısaca yönetim, finans, teknoloji ve ticaret birimlerinin toplandığı yerdir. Saint-Simon'un toplum tasarımında; endüstriyel yönetimde, "malların yönetimi"nin yerini, "insanların yönetimi" almıştır. *Çağdaş Kent*'te hükümet yapıları, Saint-Simon ve Le Corbusier'nin tasarımının temel unsurları olan sanayiciler, bilim insanları ve sanatçılardan oluşan seçkin grup, yönetim birimlerinin gölgesindeki ticaret özeklerinin çevresinde kümelenmiştir (Fishman, 1982: 194-197). Kentin özeğinde, her biri 60 kat yüksekliğinde, 24 gökdelenden oluşan yapı kompleksleri, 20-50 bin kişiyi istihdam ederek topluluğun ticaret etkinliklerine hizmet verecektir. Ticaret özeğinin dışında 6 katlı lüks apartmanlar ve günde sekiz saat çalışan işçiler için ızgara sokak dizgesi içinde bahçeli konut birimleri olmak üzere iki tür onut alanı vardır. Hız teknolojisine uyumlu bir kent tasarlama amacındaki Le Corbusier'ye göre hız, değişimi-

³ Bkz.; Le Corbusier, *Towards A New Architecture*, New York, 1960, s. 259.

min; buluşma ise ticaretin uyum içinde düzenlenmesine yönelik özgürlük alanıdır. Le Corbusier'nin inancına göre kent; düşüncenin, bilginin, yeteneklerin, sevinçlerin en hızlı buluşabileceği yer olmalıdır. Le Corbusier'nin ideal kent tasarımına temel aldığı ilkelerden biri, hıza dayalı teknolojilerin kent mekanında yaşama geçirilmesidir (Meyerson, 1996: 120). Ulaşım dizgesini kesintisiz biçimde düzenlemek amacıyla kentin özeğinde konumlanan tren istasyonu, metro, otobüs ve havaalanı ile bağlantılandırılmıştır.

Çağdaş Kent planında; parklar, geniş aralıklarla düzenlenmiş dikey bir gelişme yaratılarak bahçeler ve anayolların kesişiminde, cam ve çeliğin yoğun olarak kullanıldığı geometrik gökdelenler tasarımıyla özekte toplanan yoğun nüfusun toplumsal ve kültürel gereksinimleri için yeterli alan kazanılması amaçlanmıştır. Biri doğu-batı, diğeri kuzey-güney yönünde uzanan ve kentin tam özeğinde kesişen iki büyük otoyol, kentin temel aksını oluşturmaktadır. Caddeler, araç akışına etkili biçimde olanak tanımak üzere üç katlı olarak tasarlanmıştır. Endüstri, konut ve çalışma birimleri birbirinden ayrılmıştır. Le Corbusier'nin tasarımı, temiz hava ve yeşil alanın en fazla ölçüde sağlanmasını öngören planı, kentsel işlevler arasında hızlı ulaşımı temel alan geometrik bir plandır (Meyerson, 1996: 120). Kent özeğinde, her biri geniş bir park içinde konumlanan 24 gökdelenin simetrisi, planlamanın, ussallığın ve toplumsal düzenin başarılı bileşimini yansıtmaktadır. Le Corbusier'nin tasarımı, temiz hava ve yeşil alanın gökdelen birimleri, kentsel tasarımın yoğunluk ve açık alan gibi çelişkili unsurlarını uzlaştırmada birer araç olarak kullanılmıştır. Le Corbusier, tüm çevrenin bütüncül tasarımı aracılığıyla mimari devrimi, kentin evrimsel gelişimi sürecine yansıtmayı amaçlamıştır. Howard'ın planında olduğu gibi, Le Corbusier'nin tasarımı da ailenin mahremiyetini ve özerkliğini korurken, toplumsal hizmetleri ve ekonomik unsurları yaymıştır. Howard'ın ve Le Corbusier'nin ideal konutları, kar amacı gütmeyen kooperatiflerin yönetimindedir. Kolektif düzen ve bireysel özgürlük, *Çağdaş Kenti* tanımlayan iki kesişim ve bakış açısıdır.⁴ Le Corbusier'nin *Çağdaş Kent* tasarımı, kapitalist dizgenin dev kentlerine yansımıştır.

Işınsal Kent (1933)

Le Corbusier'nin *Işınsal Kent* tasarımı, daha keskin bir hiyerarşiyi yansıtmakla birlikte, birçok yönden *Çağdaş Kent* ile benzerlik taşımaktadır. Le Corbusier, *Işınsal Kent* önerisinde, *Çağdaş Kent*'te olduğu gibi, kolektif yönetimi düzenli bir kentsel çevrede tasarlamış, uyumu kentsel yapıya ve yurttaşların yaşamına yansıtmayı amaçlamıştır.

Le Corbusier, hümanist anlayışla yaratılmış kentin sınıfsız bir toplumla desteklenmesi gerektiği görüşündedir. Tröstlerden yoksun *Çağdaş Kent*'in karma-

⁴ Bkz.; Georges Sorel, *Reflections on Violence*, New York, 1991.

şık bir sentezi olan Işınsal Kent'te üretim sürecinin her unsuru, tek bir plana göre üst karar düzeneklerince yönetilmektedir. *Çağdaş Kent* gibi *Işınsal Kent*'te de özgürlük ideali konut bölgesine, katılım ideali ise kolektif yönetim yapısına yansımıştır. Örgütlülük ve özgürlük kentini simgeleyen *Işınsal Kent*'teki üretim ideali ile yönetsel hiyerarşi arasındaki bağımlılık ilişkisi, *Çağdaş Kent*'ten daha hiyerarşik bir yapıdadır. İnanç ve eylem birliğine dayalı bir toplum yaratmayı amaçlayan Le Corbusier'nin *Işınsal Kenti*'nde önerdiği özgürlük ve düzen sentezi, ideal kentin özel yaşam alanından siyasetin uzaklaştırılmasıyla olanaklı kılınacak, suç ve yoksulluk ortadan kalkacaktır.

Le Corbusier'nin seçkin sınıf için planladığı özgürlük ve bereket mekanını oluşturan ve Unité ismi verilen yerleşim birimlerinde apartmanlar, endüstriyel hiyerarşi temelinde düzenlenmiş, kentsel hizmetlerin toplu sunumu amaçlanmıştır. Erkeklerin ve kadınların eşit olarak tam gün çalışabileceği yeni bir aile düzeni öngören Le Corbusier'nin Unité birimlerinin en önemli özelliği, yeni bir aile anlayışı sunmalarıdır.

Le Corbusier'nin geniş yeşil alanlarla çevrelenmiş gökdelenleri, doğal peyzajı koruma eğilimindedir. Le Corbusier'nin hizmet sunumuna toplu bir nitelik kazandırdığı çok katlı apartman blokları olan "Unité" birimleri, *Işınsal Kent*'in özeğinde yer almaktadır. Her biri, 2700 kişilik mahalleleri oluşturan bu yapılar, Le Corbusier'nin çağdaş konut ilkelerini yansıtmaktadır. Le Corbusier'ye göre geleceğin kenti, cam ve çelikten yapılmış gökdelenlerin yükseldiği, nüfus yoğunluğuna düzen ve uyum getirecek, toplumu yöneten görkemli bürokrasiler için etkin ve gösterişli bir özek yaratacak olan *Işınsal Kent* olmalıdır. Le Corbusier'nin 3 milyon nüfuslu *Çağdaş Kenti*, açık, durağan ve özekselleşmiş düzenin yansımasıdır. Le Corbusier'nin kentsel işlevlerin özekte yoğunlaştığı kent tasarımına karşın, Wright'ın tasarımı, etkinliklerin dağıtılmasına dayanmaktadır (Meyerson, 1996: 120). Le Corbusier'nin özeksel planlama anlayışını yansıtan *Işınsal Kent* tasarımı, dünyanın birçok yerinde uygulanmıştır. Wright, emeğin ve boş zamanın tek bir işlev altında birleştirildiği kent tasarımını benimserken; Le Corbusier, çalışma ile boş zamanın birbirinden ayrıldığı *Çağdaş Kenti* ortaya koyar (Fishman, 1982: 230-238). "Doğanın kente taşınması" ilkesini ilk kez ortaya atan Le Corbusier'nin *Işınsal Kenti* (Tanilli, 1991: 121), farklılaşmamış işlevleri ve hareketleri olan büyük bir makineyle ilişkilendirilen küçük ölçekli, özerk, türdeş mekanlardan oluşmaktadır. Kenti bir "makine" olarak betimleyen Le Corbusier ve Wright, endüstriyel toplumda ailenin geleneksel ekonomik rolünü güçlendirmişlerdir (Lynch, 1990: 83-86, 213, 412).

Sonuç

Toplumsallık düşüncesi, özerklik ve özgürlük, örgütlenme ve bireysellik, mekanikleşme ve sanatkarlık, planlama ve kendiliğindenlik gibi çelişkileri bir ara-

da toplayan Le Corbusier'in kent planı, toplumsal uyumun ve uyumu yaratan toplumsal örgütlenme düzeyinin de göstergesidir. Le Corbusier'nin uyumlu ve sağlıklı toplumsal denge arayışı, Platon'un adalet arayışının bir yansımasıdır (Fishman, 1982: 262-263). Kent ütopyalarını, hızlı endüstrileşme sürecinde bozulmakta olan kır-kent sürekliliği temelinde ele alan Howard, Wright ve Le Corbusier'nin düşüncelerinin hareket noktası, teknolojik yeniliklerdir. Yerleşme amacıyla Howard, kent tasarımında büyük kentlerin büyümesinde itici bir araç olan tren yolu ağını, Wright özel otomobiller ve karayolu ağını temel almış; Le Corbusier ise ulaşım araçlarını metro ile bağlantılandırmıştır.

Teknolojiyi, özekselleşme aracı olarak kullanan Le Corbusier, gökdeleni aşırı kent yoğunluklarına olanak tanıyan biçimde bir tür 'dikey cadde', kendi ifadesiyle 'havadaki cadde' olarak kullanmıştır. Howard, Wright ve Le Corbusier endüstri kentine düzeni ve özgürlüğü, gönenci ve estetiği getirecek tasarımı amaçlamışlar; ortak yarar ve yaratıcılık temelinde doğal çevrenin kentle bütünleştiği planlı büyümeyi temel almışlardır. Howard'ın kent tasarımının temel unsuru işbirliği; Wright'ın bireysellik; Le Corbusier'ninki ise işbirliğinin ve bireyselliğin eşzamanlı olarak yaşama geçirilebileceği bir toplumdur. Wright'ın tasarımına benzer biçimde Le Corbusier, kenti, 'özeksel erkin doğal yeri' olarak tanımlamıştır. *Işınsal Kent*, *Broadacre Kent* gibi, bir yandan çalışma yaşamını canlandırma, diğer yandan birey ve doğayı uzlaştırma çabasıdır (Fishman, 1982: 262-263). Le Corbusier'nin ve Wright'ın kent tasarımları, kitle iletişim araçları aracılığıyla popüler kültürün yayılmasına katkıda bulunmaktadır.

Banliyölerde ve kırsal kesimde yaşamaya yönelik tercihlerin artmakta olduğu günümüzde ne Howard'ın *Bahçe Kenti*, ne Wright'ın *Broadacre Kenti*'nin banliyö benzeri yaşam alanları, ne de Le Corbusier'nin çok katlı modeli, ideal kentsel çevre ve toplumsal yaşam olanakları sunma açısından yeterli olmaktadır. Howard, kentin olanaklarını kırsal alana taşımaya amaçlamıştır. Wright, endüstri toplumu için yerleşmiş bir yapıda banliyö benzeri bir kent tasarlamıştır. Le Corbusier ise doğayı, teknolojik kente taşımaya çalışmıştır. Howard, Wright ve Le Corbusier'nin kent tasarımları, dünyanın çeşitli yerlerinde uygulanmış ve etkilerini geniş bir sürece yaymış kent ütopyelerine birer örnektir.

Robert Owen ve Charles Fourier, Howard, Wright ve Le Corbusier'nin çalışmalarını önceden gören bir yaklaşımla, toplumsal ve mimari devrime yönelik olarak ütopya toplum tasarımları üretmişlerdir. Ütopik sosyalist planlamaya egemen olan iki temel düşünceden ilki, Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto* isimli çalışmalarında öngördükleri biçimde kent ve kır arasındaki ayrımı ortadan kaldırmak; ikincisi ise toplumu büyük bir 'aile' yapısı temelinde gruplara ayırarak bireyler ve diğer grupların fiziksel yalıtımının önüne geçmektir. Le Corbusier'nin, Fourier'nin *falanster*'lerinden etkilenerek tasarladığı *Işınsal Kenti*'nin özeğinde yer alan Unité, Le Corbusier'nin toplumsal düşüncesini de-

rinden etkileyen Saint-Simoncu gelenekten de izler taşımaktadır. Fourier ve destekçileri, kırsal, küçük ölçekli, eşitlikçi, zevke ve uygulamaya dayalı toplumu ideal toplum olarak nitelerken, İhtisal Kent tasarımı Le Corbusier, iki geleneği birleştirerek Saint-Simon'nun hiyerarşiye dayalı endüstriyel toplumunun özeğine Fourier'nin *falanster*'ini yerleştirmiştir. Fourier'nin *falanster*'leri 19. yüzyıl, Le Corbusier'nin Unité'i ise 20. yüzyıl mimarlığının somut yansımaları olarak görülebilir. Her ikisi de 'mutluluk mimarisi' ile 'endüstriyel mimari'nin sentezini yansıtır (Fishman, 1982: 14-17, 231-234). Fourier'nin ve Le Corbusier'nin makine çağı için tasarladıkları ideal kentin parçalarını oluşturan toplum ve örgütlenme modeli, ideal bütünleyici parçaları yansıtmaktadır. Saint-Simon ve Le Corbusier'nin teknolojik tasarımları, üretimin verimliliğine dayalıdır. Howard, Wright ve Le Corbusier, kentin, toplumsal yapılanma için uygun olmadığı; yeni düzenin, doğa ile iç içe kent anlayışıyla yapılanacak kentsel yerleşimlerle kurulabileceği görüşünü paylaşmışlardır. 20. yüzyılın kent ütopyaları, Saint-Simon, Fourier ve Owen'in ütopya tasarımlarının uzantıları olarak değerlendirilebilir. Ne var ki, 20. yüzyıl kent tasarımlarına, gereksinimleri karşılamak eğilimi ya da pragmatizm egemenken, 19. yüzyılda ütöpik sosyalistlerin kent tasarımlarına ise ideolojik yaklaşımlar ve eşitlik, özgürlük, adalet gibi kavramları yaşama geçirme çabası egemen olmuştur.

Kaynakça

- Aybay, Rona (1970), *Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Bookchin, Murray (1999), *Toplumunu Yeniden Kurmak*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bumin, Kürşat (1990), *Demokrasi Arayışında Kent*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Engels, Friderick (1977), *Ütöpik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, Sol Yayınları, Ankara.
- Duru, Bülent ve Alkan, Ayten (der. ve çev.) (2002), "Yirminci Yüzyılda Kent Ütopyaları: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright ve Le Corbusier", *20. Yüzyıl Kenti*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 107-126.
- Fishman, Robert (1982), *Urban Utopias in the Twentieth Century, Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright ve Le Corbusier*, MIT Press, USA.
- Fourier, Charles (1995), *Geleceğin Aşk Dünyasından*, Pencere Yayınları, İstanbul.
- Geoghegan, Vincent (1987), *Utopianism and Marxism*, Methuen, London ve New York.
- Goodman, Percival ve Paul (1960), *Communitas*, Vintage Books, New York.
- Kaufman, Edgar ve Raeburn, Ben (1960), *Wright: Writings and Buildings*, New York.
- Kumar, Krishan (1991), *Utopianism*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

- Meyerson, Martin (1996), "Ütopya Gelenekleri ve Kentlerin Planlanması", *Kent ve Kültürü*, Cogito, Sayı 8, Yaz 1996, s. 113-124.
- Şenel, Alaeddin (1994), *Çağdaş Siyasal Akımlar*, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Tanilli, Server (1991), *Uygarlık Tarihi*, Cilt 2, Say Yayınları, İstanbul.
- Tümer, Gürhan (1997), "Kent Ütopyaları", *Bilim ve Ütopya*, sayı 37, Temmuz 1997, s. 28-31.
- Wright, Frank Lloyd (1945), *When Democracy Builds*, The University of Chicago Press, Chicago.